

О.В. Завгородня, С.О. Копилов

Творчий спадок Г.О. Балла в контексті проблем сучасної психології

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анотація. Охарактеризовано сучасну пізнавальну ситуацію. Показано, що наукова творчість Г.О. Балла відповідає викликам часу, є суголосною загальнонауковим тенденціям та запитам сучасної психології. Це пов'язано з низкою характеристик творчого спадку Балла (людинознавча спрямованість, конструктивна ревізія категорії раціональності, діалогізм, осмислення прихованих та маргінальних течій в розвитку знання, інтегративність та трансдисциплінарність наукового пошуку). Наголошено на важливості осмислення творчого спадку Г.О. Балла, його евристичного потенціалу у розв'язанні актуальних проблем психології, зокрема у пошуку шляхів інтеграції психологічного знання.

Ключові слова: Г.О. Балл; раціогуманістичний підхід; сучасна пізнавальна ситуація; людознавство; категорія раціональності, діалогізм; трансдисциплінарність; інтеграція психологічного знання.

Стрімкі суперечливі, часом непередбачувані зміни, глобальні й локальні, деструктивні й такі, що залишають нам надію, становлять виклик для людського розуму, і психології зокрема, вимагаючи від неї різнобічного аналізу та розв'язання надскладних проблем; врахування в зазначеному процесі здобутків як природознавчих, так і гуманітарних наук, суміщення різноманітних дискурсів та пізнавальних стратегій. Глобальні цивілізаційні зрушення й ментальні трансформації, насиченість культури новими інформаційними ресурсами та технологіями спричинили посилення інтересу до характеристик невизначеності, «транзитивності», когнітивної складності. Актуальність дослідження творчого спадку Г.О. Балла визначається особливостями сучасної пізнавальної ситуації, що передбачає розробку нових підходів до розуміння людини в динамічному сьогоденні, опрацювання стратегій, здатних освоювати феноменологію «плинної» сучасності.

Завдання статті становлять: 1) аналіз основних тенденцій сучасної пізнавальної ситуації і стану психології; 2) обґрунтування можливості застосування раціогуманістичної орієнтації, започаткованої Г.О. Баллом, як методологічної стратегії інтеграції дослідницьких підходів у психології та доцільності подальшої розробки відповідного методологічного інструментарію.

Соціокультурна ситуація XXI ст. осмислюється вченими як неоднозначна, суперечлива, невизначена, транзитивна, «плинна», така, що постійно ускладнюється; утверджуються інформаційні та постіндустріальні форми культури; змінюється соціальний простір та форми соціалізації (9, 12, 16, 18 та ін.). Сучасна пізнавальна ситуація може бути охарактеризована через такі ознаки: зростання когнітивної складності в різних сферах повсякденного життя, науки і культури; подолання механістичного світобачення; зростання досліджень міждисциплінарного характеру; інтерес до маргі-

нальних, менш опрацьованих в культурі тем; інтерес до латентних ліній пізнання, до різних інтелектуальних традицій; гуманітаризацію; розвиток гуманітарної методології; низка явищ, які отримали назву «turns» («повороти», «зсуви»); тенденції міждисциплінарної інтеграції знання, орієнтації на вивчення складних і унікальних систем, що саморозвиваються; зростання ролі постнекласичного ідеалу раціональності, культурно-історичної епістемології, поліпарадигмальності, принципів мережі («плетива») в організації знання тощо. Зазначені тенденції, зокрема, пов'язані з прагненням цілісного, всеохоплюючого осмислення людиною своєї природи та сутності, потребою самопізнання, що виявляється в посиленні позицій інтегративного підходу, у тенденції до діалогу, взаємодії та можливої інтеграції різних напрямків та рівнів гуманітарних знань у смислового полі психології. При цьому в сучасному людинознавстві існують суттєво різні тлумачення цієї інтеграції й бракує наукових моделей її стихійного та цілеспрямованого здійснення.

Чимало дослідників висловлюють занепокоєння методологічною ситуацією, що склалася в сучасній психології. Серед симптомів незадовільного стану психології виокремлюють розрив між теоретичними пошуками та психологічною практикою; проблему синтезу, пошуку засад для інтеграції різноманітності психологічного знання; порушення спадкоємності пізнання, проблему наступності, поєднання здобутків минулого і сьогодення психології; роздробленість психологічного знання, що стає перепоною для його подальшого розвитку та використання.

В цьому контексті значний інтерес психологів становлять праці Г.О. Балла, особливо розроблена вченим *раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства*, яка поєднує обстоювання гуманістичних цінностей зі спиранням на здобутки інтелектуальної культури, з ідеями зростання значущості чинників культури, трансдисциплінарності, епістемології складних явищ,

Окреслимо провідні лінії досліджень вченого, звертаючись до його праць [1-8, 20], а також до вже існуючих розвідок наукового спадку Г.О. Балла [11, 12, 13, 14, 15, 17, 19].

1. Г.О. Балл запропонував раціогуманістичну світоглядну та методологічну орієнтацію в людинознавстві, яка передбачає визнання інтелектуальної культури (і науки як її головного осередку) одним з найважливіших здобутків людства та максимальне використання цього багатства, у його гармонійній взаємодії з іншими складниками культури, для розширення знань про людину та для їх гуманістично орієнтованого застосування у різних сферах соціального життя. Це світоглядна та методологічна орієнтація, яка поєднує ствердження гуманістичних цінностей з опорою на інтелектуальну культуру, в її гармонійній взаємодії з іншими складовими культури. Важливим для Г.О. Балла був акцент на тому, що гуманізм та раціоналізм тісно взаємопов'язані. Вчений зауважував, що якщо визнавати, що наявність розуму і

опора на нього в різноманітних видах діяльності складають найбільш істотну визначну якість людини, то раціоналізм природньо виступає однією із сторін гуманізму [5]. Серед основних ознак раціогуманістичної орієнтації можна акцентувати, зокрема, такі:

- Людинознавча, гуманістична, етична спрямованість, налаштованість на піднесення людини, розкриття її творчих можливостей (що є суголосним антропологічному повороту у новітній науці).

- Орієнтація на гармонійний раціоналізм, який спирається на інтелектуальну культуру в її найширшому розумінні (а відтак передбачає діалогічну взаємодію логічно обґрунтованих та інтелектуально досягнутих позицій, розвиток потенціалу різних позицій через діалог).

- Спирання на цінності добра, істини, гармонії, цілісності, розуму, культури, свободи і водночас прагнення до раціогуманістичного перепрочитання та нового осмислення відповідних

філософських та трансдисциплінарних категорій; зокрема, увага до ціннісного аспекту наукової діяльності.

- Конструктивна ревізія трансдисциплінарних категорій, із категорією раціональності включно; орієнтація на забезпечення адекватності, змістовності, логічної чіткості, ясності моделей (зокрема, системних описів) досліджуваних процесів з урахуванням їхньої складності; побудова відповідного понятійного інструментарію.

На думку М.С. Гусельцевої, характерною особливістю запропонованого Г.О. Баллом підходу є його гештальтність, здатність виступати теоретичною рамкою, що перетворює окремі психологічні категорії та концепції в єдину мережу психологічних знань, за необхідності звернену до оперативного розв'язання тих чи інших практичних проблем, зокрема гуманізації освіти. В основу категорійного ладу ученим покладено раціоналізацію системи психологічних понять, що дає змогу не просто організувати психологічне знання

зсередини, але й сприяє продуктивній комунікації психології з суміжними галузями знань [12].

2. Г.О. Балл запропонував своє бачення (трактування) категорії розуму через застосування широкого узагальнювального підходу, що передбачає якнайширше трактування категорії з можливістю внутрішньої диференціації.

Як уже зазначалося, на думку вченого, раціоналізм, трактований у найширшому сенсі як цінування розуму і спирання на нього, постає однією зі сторін гуманізму. При цьому слід орієнтуватися не на механістичні, дисгармонійні форми інтелекту людини, що дискредитували себе (у війнах, у руйнуванні природи, у корисливому маніпулюванні свідомістю людей тощо), а на збалансований, гармонійний інтелект. Як зазначає Балл з посиленням на праці А.П. Назаретяна, у рішеннях такого інтелекту конструктивність, далекоглядність у підсумку *збігаються* з етичністю, гуманністю. Водночас учений констатує, що у дисгармонійному інтелекті діє примат гіпертрофованої

цивілізаційної сторони культури над її діалогічно-творчою стороною [2]. Натомість у сучасному динамічному кризовому суспільстві дедалі більшої ваги набуває саме здатність до творчості та діалогічної взаємодії, які, природно, неможливі без актуалізації (постійного відтворення й перетворення) *нормативно-репродуктивних* компонентів соціокультурного життя. Відтак рівновага й взаємозумовленість двох вищезгаданих сторін культури постають нагальною умовою сталого розвитку суспільства, розв'язання глобальних проблем сьогодення.

Розум людини в концепції Г.О. Балла постає гармонійним, творчим, здатним до розв'язання суперечностей, в ньому поєднується логічне та інтуїтивне, він є джерелом будь-якої моральної дії. Так званий технологічний розум є тільки одним з проявів інтелектуальної сфери людини. Проблеми, до яких він призводить, є результатом його відмежування від цілісного гармонійного розуму. Г.О. Балл розвиває ідею гармонійного розуму, що

являє собою діалектичну єдність суто раціональної (розсудкової) та чуттєво-інтуїтивної сфери людини, які постійно взаємодіють між собою, переходячи одна в одну. Вчений вказує найістотніші властивості гармонійного інтелекту людини у його досить розвиненій формі. Зокрема, він не зводиться до відомих під назвою розсудку стандартизованих цивілізаційних варіантів, що легко піддаються формалізації, технологізації, автоматизації, а постає налаштованим на якнайповніше охоплення світу із доланням часових, просторових і змістових обмежень, й відтак – спорідненим з давно відомим поняттям мудрості. Г.О. Балл зауважує: «Є дві стратегії подолання труднощів, що виникають: одна – вдосконалення пізнавального розуму, друга – «перехід від розуму, що пізнає, до розуму взаємопорозуміння». Я, як правило, керуюся першою стратегією, але, визнаючи значущість другої, намагаюся зробити свій скромний внесок у їхній діалог» [1, С. 15].

Отже, вченим здійснено конструктивну ревізію категорії раціональності (через застосування до її розуміння широкого узагальнювального підходу, що передбачає якнайширше трактування категорії з внутрішньою диференціацією, виокремленням рівнів, типів) На противагу раціо-знеціювальним тенденціям, властивим, зокрема, частині гуманістично орієнтованих психологів. Г.О. Балл пристрасно обстоює «честь розуму», при цьому враховуючи ідеї деконструктивістів та розчарування гуманістів.

Також значний інтерес становить трактування категорії «істина», уявлення про яку, на думку Г.О. Балла, має будуватися на парадигмі діалогу. «Істині як абсолюту відповідає авторитарна ідея (в тому числі тоталітарна як її вищий прояв); відносна істині як атрибуту індивідуального суб'єкта – ліберальна; нарешті, істина як діалог іманентно пов'язана з гуманістичною ідеєю. Кожна з названих ідей знаходить специфічне втілення в суспільних відносинах, в тому числі в сфері освіти» [7, с.

73]. На думку О.В. Губенка, концепція Г.О. Балла про істину як єдність контраверсійних діалогічних позицій має багато спільного з теорією Нільса Бора, виступає діалогічною версією теорії додатковості, сформульованої Бором у рамках копенгагенської інтерпретації квантової механіки. При цьому в трактуванні діалогічності істини й загалом діалогічної взаємодії (як універсальної буттєвої категорії) Балл свідомо спирається на філософію діалогу ХХ ст., зокрема, творчо осмислюючи концепції М. Бахтіна та В. Біблера [10].

Є.В. Степура [21] слушно привертає увагу до зроблюваного Г.О. Баллом концепту «правди». Сприйняття предмета гуманітарних досліджень завжди є пристрасним, але емоції можуть не тільки заважати пошуку істини, але й допомагати в ньому. Для успіху в гуманітарних дослідженнях у мотиваційній сфері вченого чільне місце повинен займати мотив пошуку *правди* – емоційно забарвленої істини.

3. Балл запропонував "діалогічні універсалії" сучасного буття, визначив необхідні умови конструктивності, продуктивності діалогічної взаємодії, описав медіатори, що полегшують взаємодію та розуміння учасниками іншої, відмінної позиції. Це є суголосним «перекладацькому» повороту у сучасній соціально-гуманітарній думці. Г.О. Балл вважав, що гуманістичні принципи взаємної поваги й конструктивної діалогічної взаємодії мають поширюватись на відносини між методологічними підходами, науковими й науково-практичними напрямками (зокрема, у царині психології); суперечливі змісти мають діалогічно розроблятися із униканням крайнощів догматичного монізму і еkleктичного, «ледачого» плюралізму. У цьому плані надзвичайно продуктивним видається саме окреслене ним настановлення на логічне «опрацювання суперечностей» (засобами як формальної, так і діалектичної логіки), описані в його працях засоби й конкретні зразки такого опрацювання. Учений зазначав, що "монологічні"

інтенції та феномени у зовнішній взаємодії й в індивідуальній психіці мають не менше значення, ніж діалог; ці два аспекти буття не лише заперечують, але й передбачають одне одного. Загалом "діалогізм" не заперечує «прав» монологу, він лише протидіє монологізму – такому ідеологічному настановленню, яке відкидає необхідність і можливість рівноправного, взаємозбагачувального спілкування осіб, суспільних груп, культур як основи їх існування й сталого розвитку.

Провідним механізмом творчості, «поседнання непокєднуваного» Балл вважав знайдення медіаторів – опосередкувальних ланок та форм взаємодії. Такими об'єднувальними чинниками він вважав, зокрема, спільні цілі та цінності учасників діалогу, норми соціальної взаємодії, наукового пізнання тощо, надаючи великої ваги формулюванню принципів конструктивної взаємодії. Важливо, щоб учасник діалогу наполягав не на відповідності своїх ідей абсолютній істині, а на їх необхідності

для розв'язання спільної проблеми, і був готовим уточнити, розвинути, переосмислити свої позиції.

В методологічному сенсі базовими принципами, що мають визначати взаємодію представників різних психологічних шкіл, є діалог, повага до себе та до іншого, прийняття, центрування на спільних позиціях (при чіткому окресленні й глибокому осмисленні розбіжностей, точок сперечання), розуміння обмеженості методологічних принципів кожної окремої психологічної школи тощо. Г.О. Балл формулює певні принципи, “діалогічні універсалії” вищезгаданої взаємодії (ретьельно проаналізовані В.В. Рибалкою [19]). Зокрема, базовими вимогами до діалогічної взаємодії представників різних психологічних шкіл постають: толерантність, центрування на спільних позиціях, орієнтація на розширення та ампліфікацію культурного простору дискусії, цілеспрямований пошук медіаторів як засобів забезпечення продуктивності взаємодії. Універсалії мають бути доповнені “узагальненою моделлю наукового діалогу”.

Вона покликана забезпечити результативність наукової дискусії. “Йдеться про побудову узагальненої логічної моделі наукового діалогу, придатної в принципі для обговорення найрізноманітніших проблем... [2, с. 141]. Г.О. Балл виділяє три типи варіантів погодженого підсумку діалогу, з яких особливий інтерес становить третій. До цього варіанту змушує “неможливість (принципова або притаманна даному етапові пізнання) одержати істинний системний опис досліджуваного об'єкта (назвемо його “опис-1”)” [2, с. 143]. Але з такої неможливості “зовсім не впливає неможливість одержання істинного системного опису-2 ситуації пошуку системного опису-1” [2, с. 143 – 144]. У такому випадку здійснюється вихід у площину феноменологічної та методологічної рефлексії самої ситуації пошуку, її системний опис, характеристика різних точок зору на досліджуваний об'єкт [3, с. 70]. Представлення власне пошуку істини у діалогічному форматі здатне віддзеркалити певний поступ в її осягненні. Утім, можна припустити, що

постійне цілісне рефлексивне відображення в свідомості науковців та в продуктах їхньої діяльності *самого процесу пізнання як зовнішнього та внутрішнього діалогу, спору* є неодмінною умовою й компонентом будь-якої сучасної наукової діяльності.

4. Г.О. Балл обстоював необхідність подолання протиставлення природничо-наукової й гуманітарної парадигм та застосування раціогуманістичного підходу як у психології, так і в людинознавстві загалом. Вчений проводив порівняльний аналіз цих двох парадигм, які за спільної налаштованості на пізнання дійсності розрізняються наданням переваги у першому випадку точності й доказовості отримуваних знань, а у другому – повноті охоплення властивостей складних об'єктів.

Діалог розширює простір перетинання психології з різними культурними галузями, можливість збагачення новими ідеями. Така взаємодія можлива за умови адекватної асиміляції ідей відповідно до специфіки предмета, принципів та

методів психології. У разі залучення ідей з вказаних сфер культури існують небезпеки, з одного боку, редуccionізму, з іншого – зростання ірраціональних тенденцій. В цьому контексті Є.В. Степура [21] підкреслює тезу Г.О. Балла, що важливим є не звідки брати ідеї, а як їх використовувати. Це стосується й плюралізму методів дослідження: загалом приймаючи відому тезу П. Фейєрабенда «Все згодиться» («Everything goes»), Г.О. Балл доповнює її вкрай важливим застереженням: «...Але не в будь-який спосіб» («...But not anyway»). При цьому невпорядковане, еkleктичне застосування різних теоретичних підходів та методів нетотожне їх свідомій, «організованій» діалогічній взаємодії [4].

Раціогуманістичний підхід передбачає можливість залучення мови точних наук для опису надскладних об'єктів гуманітарних наук. Зокрема, вчений вважав, що ефективними медіаторами взаємодії природничо-наукової і гуманітарної традицій у людинознавстві можуть бути системні

репрезентації. У філософському обґрунтуванні їхнього застосування він виходив з того, що наукове пізнання наявних у світі (онтологічних) об'єктів здійснюється через відповідні їм епістемологічні об'єкти. У межах науки їх можна ототожнити з предметами дослідження, сконструйованими як системи, тобто такі множини компонентів, що перебувають одне з одним у певних відношеннях. Саме інноваційному методу створення системних формалізованих описів та застосуванню його в психології була присвячена одна з останніх життєвих праць Балла, написана у співавторстві з В.О. Медінцевим [8], який продовжує розвивати цю проблематику [17].

5. Вчений здійснив значну працю з упорядкування категорійно-термінологічного апарату психології, наполягав на необхідності чіткості наукової мови; вважав, що саме теорії, побудовані з логічно релевантних понять, можуть бути покладені в основу процедур емпіричного дослідження, бути основою достовірних результатів; [2]. Проте

Балл відзначав: «...У гуманітарній галузі, з огляду на складність й суперечливість досліджуваних об'єктів, виконання цієї вимоги наштовхується на великі труднощі... Парадоксальні властивості самих об'єктів дослідження виключають можливість отримання логічно несуперечливого знання про них» [1, с. 69]. Вчений вважав, що стратегією успішного пізнання надскладних об'єктів є побудова дедалі більш «щільної» мережі чітких понять в їх співвіднесенні з психічною реальністю, опрацюванням складних колізій внутрішнього світу людини.

Одним з провідних аспектів роботи Г.О. Балла з упорядкування категорійно-термінологічного апарату психології було уточнення статусу низки трансдисциплінарних категорій (істина, правда, добро, культура, гармонія, особистість, розум та ін.). Щодо багатьох з цих категорій Балл вважав доцільним вищезгаданий узагальнювальний підхід – якнайширше трактування, порівняно з розрізняльним підходом. Зокрема, щодо категорії

особистості Балл обґрунтував цей підхід так: «Ціннісним засадам гуманістично налаштованої психології відповідає якнайширше трактування поняття особистості (з одночасним виокремленням різних типів особистості, стадій її становлення та рівнів досягнутого розвитку); з цих позицій, люди не діляться на тих, хто є особистістю, і тих, хто не є нею, шлях до особистісного зростання (з урахуванням індивідуальних особливостей і водночас з орієнтацією на особистісний ідеал, яскраво репрезентований у житті й діяльності багатьох видатних людей) визнається принципово відкритим для кожної людини, а надання допомоги у рухові цим шляхом – чи не головним обов'язком психолога» [6, с.32].

6. Г.О. Балл здійснював важливі історико-психологічні розвідки, з особливою увагою до доробку недооцінених вчених з незалежною щодо панівного на той час «наукового канону» позицією та до їхніх ідей, які сприймалися як маргінальні, а

насправді випереджали свій час, є актуальними на сьогодні [4, 5, 6, 20 та ін.].

Хотілось би сказати про ще один важливий творчий проект ученого. Крім зазначеного вище, Балл запропонував *інтегративно-особистісний підхід* до розуміння особистості й загалом психічних феноменів, оскільки усвідомлював, що розрізненість психологічного знання, зокрема про особистість, стає перешкодою його розвитку. Інтегративність учений трактував у двох основних аспектах. „По-перше, йдеться про аспект методологічний, або, можна сказати, гносеологічний, – тобто про інтеграцію конструктивних складових концепцій..., що відповідають різним варіантам розуміння та пізнання особистості. По-друге, береться до уваги онтологічний аспект інтегративності, тобто орієнтація на цілісного людського індивіда, на досягнення гармонійної єдності його соматичних, психічних і духовних властивостей” [6, с.26]. Загалом же інтегративно-особистісний підхід, як зазначає

сам Г.О. Балл, є значущим не лише власне у персонології, але й для всієї психологічної науки та інших галузей людинознавства, позаяк категорія особистості наразі висувається в ньому на перший план.

Пошук шляхів забезпечення інтеграції психологічного знання, запобігання подальшій його роздробленості та опрацювання варіантів його цілеспрямованої інтеграції Балл вважав нагальним завданням сучасності. Водночас він усвідомлював труднощі цього проекту, зокрема зумовлені поліваріантністю пізнання предмету психологічного дослідження; роллю суб'єктивних преференцій та настановлень дослідника; наявністю суб'єктивних якостей у тих, кого досліджують; необхідністю узгодження результатів застосування дослідницьких методів різного ступеня об'єктивності; труднощами наукової комунікації [6, 7, 8, 20].

Звичайно, ми окреслили лише деякі напрямки

досліджень ученого, оскільки «спектр методологічних ідей і положень, представлений у спадщині Георгія Олексійовича Балла, настільки широкий, що його неможливо навіть звужено і частково представити у порівняно невеликому форматі статті» [31, с.48].

Підсумовуючи цю розвідку, можна зазначити, що у концептуальних рамках раціогуманістичного підходу запропоновано теоретичні концепти, дослідницький інструментарій, аналітичні прийоми, що створюють у сукупності можливості різнорівневої інтеграції людинознавчого знання. Раціогуманістичний підхід є перспективною методологічною орієнтацією на загально-науковому рівні, ґрунтованою на трансдисциплінарних категоріях «раціональність», «гуманізм», «особистість», «культура». Специфікою підходу виступає рефлексія різних традицій і спрямованість на їх конструктивний діалог.

З огляду на сказане, вважаємо перспективним і доцільним звертання до раціогуманістичної орієнтації як такої, що дозволяє опрацювати стратегії зіставлення різних психологічних та міждисциплінарних підходів; виступає концептуальною підставою для розробки нових схем синтезу психологічного знання, в яких конкретні теорії вплетені в спільні контексти, співвіднесені з різними інтелектуальними дослідними традиціями; дає змогу сконструювати більш повну картину сучасного психологічного пізнання, інтегрувавши в неї різні лінії розвитку знання. Раціогуманістичний підхід дає змогу розглянути найактуальніші здобутки людинознавства в смисловому полі психології, створює можливості методологічного перекладу філософсько-гуманітарного дискурсу на мову психологічної науки,

може бути плідним на загальнонауковому, конкретно-науковому і інструментальному рівні, працюючи як інструментарій для інтеграції психологічного знання.

Як свідчать наукознавчі студії, утвердження в науці нових ідей, способів мислення, попри їхні об'єктивні переваги, відбувається лише через подолання спротиву панівних в поточному часі пояснювальних схем та усталених стереотипів і вимагає зусиль. Науковий спадок Г.О. Балла вартує такого утвердження, адже глибока ерудиція вченого, спираючись на новітні тенденції в розумінні суті наукового знання та творча мужність забезпечили евристичність його ідей, розкрили можливості розширення пізнавального горизонту психологічної науки в цілому.

Висновки

Наукова творчість Г.О. Балла є суголосною сучасним загальнонауковим тенденціям та запитам розвитку психології. Ученим окреслено загальні принципи раціогуманістичної світоглядної та методологічної орієнтації, розроблено теоретичні конструкти, дослідницький інструментарій, аналітичні прийоми, що створюють можливості різнорівневої інтеграції людинознавчого знання. Зазначена орієнтація слугує методологічною стратегією, спрямованою на використання в психології (і загалом у людинознавстві) досягнень природничо-наукових та гуманітарних ліній пізнання. Осмислення творчого спадку Балла, його

евристичного потенціалу є надзвичайно важливим у розв'язанні актуальних проблем психології. Зокрема, на його основі можливо й необхідно визначити пізнавальні та комунікативні умови, чинники фасилітації інтегративних процесів в психології. Доцільно продовжити здійснювану Баллом роботу щодо вдосконалення, логічного опрацювання категорійно-поняттєвого апарату психології, що має сприяти впорядкуванню, подоланню роздробленості психологічних знань. Нарешті, з метою цілеспрямованої інтеграції напрацьованих різних психологічних шкіл стосовно актуальних проблем вкрай важливо розвивати запропоновані Баллом діалогічні та системно-описові технології.

Література

1. Балл Г.А. Психология в радиогуманистической перспективе: Избранные работы. – К.: «Основа», 2006.
2. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). – Рівне: Видавець Олег Зень, 2007. – 172 с.
3. Балл Г.А. Нормы деятельности и творческая активность личности // Вопросы психологии. – 1990. – № 6. – С. 25 – 36.
4. Балл Г.О. Методолого-психологічні роздуми в гуманістичному контексті. Нарис 3 // Соціальна психологія. – 2007. – № 6. – С. 3 – 16.
5. Балл Г.О. Раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства: наукове видання (ред. В.О. Медінцев) / Г.О. Балл. – К.: Видавництво ПП «СКД», 2017. – 204 с.
6. Балл Г.О. Інтегративно-особистісний підхід у психології: впорядкування основних понять/ Г.О. Балл // Психологія і суспільство. – 2009. – №4. – С. 25-53.
7. Балл Г.А., Медінцев В.А. Модернизация научной коммуникации: актуальные проблемы и подходы к их решению // Регионы России: стратегии и механизмы модернизации, инновационного и технологического развития: Труды VII Междунар. научно-практич. конференции. – М.: ИНИОН РАН, 2011. – Ч. 1. – С. 525–529. <https://goo.gl/aNKyEZ>

8. Балл Г.А., Мединцев В.А. Теоретико-множественный метод описания процессов и его применение в психологии / Г.А.Балл, В.А.Мединцев. – К.: 2016 .
9. Бауман З., Донскіс Л. Плинне зло. Життя без альтернатив / Пер. з англ. О. Буценка. — Київ: «Дух і літера», 2017. – 216 с.
10. Губенко О.В. Деякі методологічні проблеми психології у контексті спадщини Г.О. Балла // Гуманний розум: збірник статей. – К.: Педагогічна думка, 2017. – 329 с. – С. 31-50.
11. Гуманний розум: збірник статей (присвячено пам'яті Георгія Олексійовича Балла) / Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України; [наук. ред. О.В. Завгородня, В.Л. Злишков;]. – К.: Педагогічна думка, 2017. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/706694>.
12. Гусельцева Марина. Раціогуманістичний підхід Балла: психологія свободи і творчості// Психологія і суспільство №2, 2017. С. 41-55.
13. Завгородня Е. В. Основы ценностно ориентированного социального поведения ия в этико-психологических работах Г.А. Балла / Е.В. Завгородня // Фундаментальные и прикладные исследования современной психологии: результаты и перспективы развития / Отв. ред. А. Л. Журавлёв, В. А. Кольцова. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2017. – С . 229-236.
14. Копилов С.О. Особистість і культура в психологічній концепції Г.О. Балла [Електронний ресурс] / С.О. Копилов // Гуманний розум: збірник статей / – К.: Педагогічна думка, 2017. – С. 78-92. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/706694>.

15. Копилов С.О. Категорія особистості у працях Г.О. Балла / С.О. Копилов // Особистість та її історія: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції (16-17 листопада 2017 р.) / за заг. ред. М.В. Папучі. – Ніжин: НДУ імені М. Гоголя, 2017. – С. 89-90
16. Марцинковская Т.Д. Психология в современном мире // Теория и методология психологии: Постнеклассическая перспектива / отв. ред. А.Л. Журавлев, А.В. Юревич. М.: ИП РАН, 2007. С. 33–44.
17. Мединцев В.А. Основные системологические идеи Г.А. Балла в психологии и человековедении / В. А. Мединцев // Перспективы психологической науки и практики: сборник статей Международной научно-практической конференции. РГУ им. А. Н. Косыгина, 16 июня 2017 г. / под ред. В.С. Белгородского, О.В. Кащеева, И.В. Антоненко, И.Н. Карицкого. – М.: ФГБОУ ВО «РГУ им. А.Н. Косыгина», 2017. – С. 91–94.
18. Морен Е. Втрачена парадигма: Природа людини /Е. Морен. К.: КАРМЕ–СИНТО, 1995. – 208 с.
19. Рибалка Валентин. Психологічна теорія особистості Г.О. Балла // Психологія і суспільство. – №2, 2017. – С. 104 – 118.
20. Системність психологічного знання на сучасному етапі його розвитку [Г.О. Балл, Н.А. Бастун, О.В. Губенко, В.В. Депутат, О.В. Завгородня, В.О. Медінцев, Т.А. Російчук, Є.В. Степура]; за ред. Завгородньої. – Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. – 277 с.
21. Степура Є.В. Проблеми сучасної психології у «Методолого-психологічних роздумах» Георгія Балла // Гуманний розум: збірник статей. – К.: Педагогічна думка, 2017. С. 148-155.

Е.В. Завгородняя, С.А. Копылов

Творческое наследие Г.А. Балла в контексте проблем современной психологии

Аннотация. Охарактеризована современная познавательная ситуация. Показано, что научное творчество Г.А. Балла отвечает вызовам времени, созвучно общенаучным тенденциям и запросам современной психологии. Это связано с рядом характеристик творческого наследия Балла (человековедческая направленность, конструктивная ревизия категории рациональности, диалогизм, осмысление скрытых и маргинальных течений в развитии знания, интегративность и трансдисциплинарность научного поиска). Подчеркнута важность осмысления творческого наследия Г.А. Балла, его эвристического потенциала в решении актуальных проблем психологии, в частности в поиске путей интеграции психологического знания.

Ключевые слова: Г.А. Балл; рациогуманистический подход; современная познавательная ситуация; человековедение; категория рациональности, диалогизм; трансдисциплинарность; интеграция психологического знания.

O. Zavgorodnyaya, S. Kopylov

G. A. Ball's creative heritage in the context of modern psychology problems

Annotation. The modern cognitive situation is characterized. It is shown that the scientific works of G. Ball corresponds to the challenges of time, is consistent with general scientific tendencies and the demands of modern psychology. This is due to a number of characteristics of G. Ball's creative heritage (human-studies orientation; constructive revision of the category of rationality; dialogism; studies of hidden and marginal flows in the development of knowledge; integrity and transdisciplinarity of scientific research). The importance of studying the creative heritage of G. Ball, his heuristic potential in solving the actual problems of psychology, in particular the search for ways to integrate psychological knowledge, is emphasized.

Keywords: Georgy Ball; ratio-humanistic approach; modern cognitive situation; human studies; category of rationality, dialogism; transdisciplinarity; the integration of psychological knowledge.
